

CSIBRÁNYI ZOLTÁN

Nyelvmentés felsőfokon – egy könyvritkaság bemutatása

Miközben az alábbi sorokat fogalmazom, a világ nyelveivel foglalkozó ethnologue.com oldal 7099 ismert élő nyelvről szolgál információkkal. Soknak tűnhet, ám egyesek azt hangoztatják, szinte hetente kihal közülük egy. Bolygónknak csaknem minden szegletét érinti ez a problémakör. Ha hetente talán nem is, de az tény, nyelvek százai vannak veszélyben, illetve jutnak a vég kapujába.

A nyelvek holttá válásának okait ehelyütt nem vizsgálom mélyrehatóan. Legyen elég néhány lehetséges körülményfelvetés. Ha egy nép tagjait elűzik lakóterületéről (meglehetősen gyakori a történelemben), menekültükben értelemszerűen egy vagy több más nyelvet beszélő emberek földjére kerülnek. Az új környezetben hamar megtörténhet, hogy – kényszerből, vagy saját döntésükből fakadóan a könnyebb beilleszkedésért – felhagynak saját nyelvük használatával. Mostani évezredünkben is akadnak még, egyéb területek mellett főleg az Amazonas-medence térségében, többé-kevésbé zártan élő népcsoportok. Különböző becslések alapján világszerte pár tucat és bő száz közé tehető a számuk. Tagjaik saját körben jól elvannak nyelvükkel; van, amelyiknek nincs szabatosabb kifejeztára a legkülönfélébb mennyiségek meghatározására, de amire nekik kell, az általuk használt kevés szó is elegendő. Ha földjeikre valami (leginkább kitermelésre érdemes) miatt szemet vet a fejlettebbnek mondott nyugati civilizáció embere, vagy „csupán” a modernizáció pozitívumait akarja rájuk kényszeríteni, ugyancsak veszélybe kerülhet nyelvük. Adódik olyan helyzet is, amikor egy nyelv azért vész el, mert az azt beszélő népcsoport, törzs kihal. Végül említeni kell egy a kihalt nyelvek közötti lényeges különbséget: egyesek úgy lettek oda, hogy nem maradtak fenn írott formában, így azokat megtanulni sincs lehetőség, míg szerencsésebb esetekben legalább írásban megőrződik valamely nyelv vagy szókészletének legalább egy része.

A Nature tudományos folyóirat 2016 novemberében közölt egy tanulmányt, amelyben kutatók arról számolnak be, új bizonyítékok szerint az Ausztráliába észak felől 50 000 éve megérkező első emberek viszonylag gyorsan, ezer év alatt eljutottak a földrész száraz déli területére is (a bizonyító erejű több ezernyi leletre a Flinders-hegység területén bukkantak), vagyis a korábban gondoltnál nagyjából 10 000 évvel hamarabb.

Akármikor is történt a kontinens őslakosok általi „belakása”, idővel csoportok százaivá váltak szét és mindegyik saját nyelvre, nyelv-

járásra váltott (az ausztrál őslakos nyelvek egytől-egyig rokonsági viszonyban vannak). Az Európából nézve misztikusnak tűnő földrészen egyelőre még vannak élő, elsődlegesnek tekinthető őslakos nyelvek, de sokat már csak nagyon kevesen beszélnek. Az utóbbi évtizedek során, a Föld veszélyeztetettnek számító nyelvei közé sorolt yan-nhangu (eredeti írásmód: yan-nhaŋu) is a kihalás peremére sodródott; az 1980-as évek elején még bő háromtucatnyian beszéltek folyékonyan, 2014 nyarától azonban már csak 14 olyan felnőtt él, akik anyanyelvi szinten értik, beszélnek. Ennek ellenére nincs minden veszve.

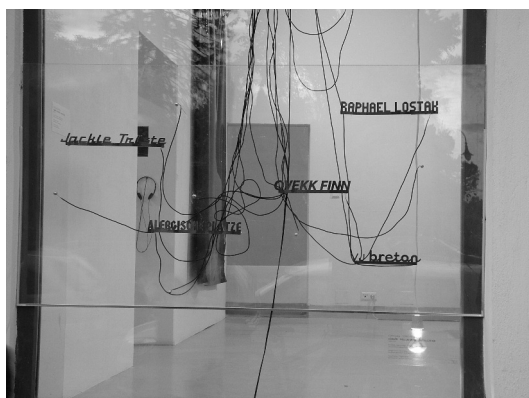
A matriarchális, nőközpontú társadalmi rendszerben élő yan-nhangu-törzs tagjai által beszélt nyelv megmentéséért két ember tett felbecsülhetetlenül sokat. A tisztelt olvasók által kézben tartott írásom az ő munkásságuk előtti tisztelegés. (Korábban is több európai kapcsolatba lépett ezzel a néppel, de az azon találkozások nyomán kapott nyelvi ismeretek mennyiségben és minőségben sem annyira kiemelkedőek, mint amiről itt szólok.) Egyikőjük a törzs sokat átélt néhai első embere, a 2014-ben, 97-ik életéve körül, pontos születési éve ugyanis ismeretlen, örök álmra szenderült Laurie Baymarrwangga (eredeti írásmód: Baymarrwaŋga), akit közössége „Big Boss”-ként emlegetett. A Mooroongga (Muruŋga) szigetén született asszony ötlete nyomán, iránymutatásával, értő segítségével és vele közösen állította össze Dr. James Bentley nyelvész és kulturális antropológus a *Yan-nhaŋu Atlas and Illustrated Dictionary of the Crocodile Islands* (Yan-nhaŋu atlasz és a Krokodil-szigetek képes szótára) című munkát. Azért nem írtam kiadványt, mert noha könyv formátumban 2014-ben kinyomtatásra került (nyomda: Tien Wah Press, Szingapúr), hangsúlyozni kívánom: ez a kötet, amely vitathatatlanul a törzse jobb jövőjéért tevékenykedő asszony legértékesebb, maradandó hagyatékaként értelmezendő és értékelendő, az ő óhajának eleget téve nem kerülhet ki a kereskedelembe. Akarata szerint kizárólag eredeti oktató szerepét szabad betöltenie, amit az által ad, hogy az angol nyelvű oktatásban részesülő ifjúság számára – akiknek így már nem létfontosságú használni elődeik nyelvét, következőleg nincs mit csodálkozni azon, hogy nem is értik – nevelési-oktatási eszközül szolgál. Olyan lapozható segédanyag ez, ami alapjaiban őseik évezredekre visszanyúló tudáshalmazának a forrásgyűjteménye. A részint adományi

Stimulated Vibrations (Stimulált rezgések), installációk, MAGMA, Sepsiszentgyörgy, 2013 (fotó: MAGMA)

támogatással elkészült példányok többsége a gyerekeké lett, az érintett hét iskola is kapott; és juttattak számos könyvtárnak. Noha a yan-nhangu nyelv hétköznapi használata, élő volta nemsokára odalehet, de írásban megmarad. És így Laurie Baymarwangga – akit 2012-ben az Év idős emberének (Senior Australian of Year) választottak a kontinentális országban – álma a kötet révén beteljesítheti célját-rendeltetését: népének gyermekei, akiknek ajándékol szánta, adódjon bármiféle külső körülmény, akármikor (ahogy mondják: balaŋu-nhãtha) belenézhetnek, tanulhatnak, emlékezhetnek.

A könyv konkrétumai. Kék vászonkötés, rajta a cím fényes ezüstszínű betűkkel, az összhatás ragyogó. Súlya közel öt kilogramm. Méretei: 26,5 cm x 31 cm. Elején a közreműködők listája, a végén a felhasznált forrásmunkák és a támogatók. Tíz oldalnál több részletes, gyönyörű kivitelű térkép mutatja be a Krokodil-szigetek szárazföldi és tengeri területeit. Jó száz oldalon át, szavakban és archív fényképek által, visszailleszhetünk a Krokodil-szigetek elmúlt száz évére; közte említetnek az első hittérítők, az első templom építők, és a 2. világháború éveit, amikor, japán bombázások következtében, ezt a vidéket is elérte a halál szele. Képeken is láthatók a múltban eredő halászmódszereik, halcsapdák. Szól a szigetvilág és vidéke jellemző időjárásit viszonyairól. Betekintést nyújt a rokonsági, kapcsolati viszonyrendszer összetett világába. Dokumentumokkal is igazoltan jó ideje küzdenek jogaikért – ebben az a szomorú, hogy azon a földön és ama örökség megmaradásáért kell küzdeniük, amelyet évezredekkel azelőtt használatba vettek, hogy az európaiaknak akárcsak elképzelése lett volna arról, létezik ez a földrészt. A nyelv leírásához használt abc különleges karaktereinek kiejtéséhez is szükségszerűen támpontokat

ad. A fekete-fehér és színes fotók százaival ékesített szótárrész szavak ezreit magyarázza. A nagyszámú szent helyeik megnevezései mellett sok más is említésre kerül. A vidék növény- és állatvilágának yan-nhangu nevei, köztük a tudomány számára ismeretlen állatfajok és olyan növények, amelyek számukra fogyaszthatók, vagy valami célra, például kenu vagy különféle lakóhely építéséhez felhasználhatók. Ha napjainkban nem is tisztán a természetben élnek, régen kizárólag a természet adta nyersanyagok szolgálták számukra építőanyagul. A képes szótárrész után angol és dhuwal, dhuwala nyelvi szókereső is helyet kapott (utóbbiakat több ezren értik).

Beszédes az a rész, amelyben idő-fogalmaik sorjáznak, lévén a nyugati gondolkodásmódhoz képest sok esetben szokatlanul közelítenek a múlthoz, a jövőhöz, az idő múlásához. Például két európai ember nem egyeztetne időpontot olyan megfogalmazásban, hogy találkozunk, amikor a Fiastyúk-csillaghalmaz lebukik a horizont alá, ez a Krokodilszigetek körzetében este 10 órát jelent, amit a következő sajátos állandósult szókapcsolattal fejeznek ki: dham'thun-muṅguba (önmagában a muṅguba jelentése: este nagyon későn). A kötet foglalkozik a nyelvi formák jelentéseivel, jelentésváltozásaival. Bő húsz oldalt tesznek ki a nyelvtani alapok, kell is, hogy az olvasó-használó megérthesse, és helyes utat választhasson a mondattan, tulajdonnevek, névmások, határozók, tárgy- és tárgyatlan igék és egyebek nem mindennapi útvesztőjében.

Laurie Baymarrwangga a természet minden szeletére vonatkozó, koránál fogva a lehetséges legrégebbi tapasztalati tudás utolsó őrzője és használója volt, aki még továbbadhatta az ő elődei ismereteit. Még ismerte a földhöz, vízhez, levegőhöz kapcsolódó ősi történeteket és szokásokat, a vallásos és más szertartásokat, a mindennapokhoz fűződő íratlan, ám betartandó szabályokat. Az ősi jog szerint például kizárólag férfiak készíthetnek kenukat, de az utóbbi időkben ilyenkor már neki is jelen kellett lennie, mert a készítési folyamat pontos menetét ő tudta továbbadni. A halászháló-készítés mikéntjén túl azt is tudta, az európaiak megjelenése előtti időkben melyik kenufajtát használták például a halcsapdába esett uszonyosok kiszedése-begyűjtése során. Gyönyörű kosarakat tudott fonni, az interneten is látható rá példa. Egész életében tanította népe fiatalabbjait. Ő még pontosan tudta, miként élhet az ember megfelelő szimbiózisban a természettel.

Az idős asszony és a nyelvész munkájának fizikai síkon is megjelent eredménye ámulatba ejtő – azért is, mert ne feledjük, bennszülött történelem, kultúra és természethez kapcsolódó tudás lesz oda minden egyes nyelv kihalásával. Egy olyan korban született a mű, amelyben a kétnyelvű oktatás eltöröltetett. A leírt kulturális hagyaték attól módfelett értékes, mert sok apró részletet már csak az idős asszony és még esetleg a ma élő néhány idős ismer. Szerencse, hogy lejegyzésre kerültek, ez volt az utolsó pillanat, amikor még erre lehetőség volt, néhány év-évtized múlva senki nem lesz, aki ezeket úgy tudná elmesélni, hogy azt még saját fülével hallotta elődeitől eredeti nyelven. A *Yan-nhaju atlasz és a Krokodil-szigetek képes szótára* a szakma szerint is a legterjedelmesebb, legalaposabb dokumentációja ennek a nyelvnek, az ezt használók sok évezredes kultúrájának, egyszersmind e népcsoport történelmének.